

ТАҲЛИЛИ ВАЗЪИ РУШДИ СОҶАИ КИШОВАРЗӢ ВА ТАҒЙИРОТИ ТАРКИБИ ОН

Дӯстзода М.Х., омӯзгори ДДБ ба номи Носири Хусрав

(Зери таҳрири роҳбари илмӣ доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор Мирсаидов А.Б.)

Калимаҳои калидӣ: амнияти озуқаворӣ, растанипарварӣ, чорводорӣ, истеҳсолоти кишоварзӣ, маҳсулоти чорво, ғӯшти паранда, таҳаррук, картошка, шир, сабзавот.

Барои расидан ба мақсадҳои стратегии дар соҳаи таъмини амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳоли ба ғизои сифатнок гузошташуда ба роҳ мондани ислоҳоти замину об, диверсификатсияи истеҳсолоти кишоварзӣ, аз ҷумла ҷорисозии инноватсияҳо бо дарназардошти таъсири хурдтарини он ба муҳити атроф ва ҳосилноки замин, таҳияи чорабиниҳо оид ба баланд бардоштани сатҳи ҷолибгардонии соҳа, хусусан барои хочагиҳои деҳқонӣ аз ҳисоби ташаккулдиҳӣ ва мустақкамсозии занҷираҳои арзиши иловагӣ, ташкили низоми самараноки идоракунии хатарҳо ва мониторинги амнияти озуқаворӣ ва ғизои мукамал дастгирии истеҳсолот ва воридоти маҳсулоти муҳимми озуқаворӣ, ташкили низоми мониторинги ғизо хабардиҳии қаблӣ, захираҳои эҳтиётӣ ва ҳоказо аз ҷумлаи амалҳои асосӣ ҳисоб меёбанд.

Дар доираи стратегия миллии рушд то солҳои 2030 Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сиёсати танзими давлатии рушди иҷтимоӣ-иқтисодии минтақаҳои деҳоти мамлакат тағйироти ҷиддӣ ворид намудааст. Аз он ҷумла барномаҳои афзалиятноки миллий ва минтақавӣ, лоиҳаҳо дар соҳаи таъмини рушди комплекси агросаноатӣ ҳисоб мешавад. Татбиқи ин лоиҳаҳо ба рушди устувори истеҳсолоти кишоварзӣ мусоидат намуд. Дар ин давраи (солҳои 2012-2018) ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти соҳаи кишоварзӣ аз 18925,4 то 26370,4 млн. сомонӣ ё бештар аз 13,9% афзуд. Вазни ҳоси маҳсулоти растанипарварӣ дар соли 2018 72% ташкил дод, ки нисбати соли 2012, 2,8 банди фоизи зиёд аст. Дар давраи таҳлилшаванда ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти растанипарварӣ то 33,8% ва маҳсулоти чорводорӣ 55,7% афзоиш ёфт.

Аммо таҳлил нишон медиҳад, ки суръати зиёдшавии маҳсулоти кишоварзӣ, дар муқоиса бо соли пешина ноустувор боқӣ мондааст. Масалан, соли 2012 суръати афзоиши он 110,4 фоизро ташкил дод, вале солҳои 2014-2016 ин суръат хеле паст шуд. Ин аз рушди ноустувори соҳаи кишоварзӣ, дараҷаи баланди дуршавӣ аз бузургии миёнаи суръати афзоиш хабар медиҳад. Рушди иқтисодӣ дар соҳаи кишоварзиро асосан аз ҳисоби соҳаҳои чорводорӣ таъмин карда шудааст (ҷадв. 1).

Ҷадвали 1- Динамикаи ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти соҳаи кишоварзӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар зарфи солҳои 2012-2018

Солҳо	Ҳаҷми маҳсулоти кишоварзӣ, млн. сомонӣ	Афзоиш дар муқоиса бо соли пешина %	аз ҷумла			
			растанипарварӣ	афзоиш, %	чорводорӣ	афзоиш, %
2012	18925,4	110,4	13667,8	110,6	5257,6	109,7
2013	20358,5	107,6	14706,5	107,6	5651,9	107,5
2014	21197,3	104,5	14838,9	100,9	6358,4	112,5
2015	21862,8	103,2	15046,6	101,4	6816,2	107,2
2016	23008,3	105,2	15813,9	105,1	7194,3	105,5
2017	24576,0	106,8	16977,8	107,4	7598,2	105,6
2018	26370,4	104,0	18229,3	103,4	8141,1	105,3

Манбаъ: Омори солони Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2019, саҳ. 284.

Таҳлил нишон дод, ки чунин тамоюли умумии рушд дар соҳаи истеҳсолоти кишоварзӣ тамоми минтақаҳои ҷумҳурӣ мушоҳида мегардад.

Бояд ёдовар шуд, ки дар вилояти Хатлони дар давраи солҳои 2012-2018 ҳаҷми маҳсулоти кишоварзӣ аз 9832,2 то 13656,6 млн. сомонӣ расид ё ин ки нисбатан 38,9% зиёд гардидааст. Дар таркиби маҳсулоти умумии кишоварзӣ вилоят ҳаҷми маҳсулоти растанипарварӣ 38,5% афзуд, ҳиссаи он соли 2018 67,7% ташкил медиҳад. Дар ин давра истеҳсоли маҳсулоти чорводорӣ 39,8 фоиз зиёд гардида, ҳиссаи он дар таркиби маҳсулоти

кишоварзӣ соли 2018 32,4% ташкил медиҳад. Чи тавре ки мебинем, афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти чорводорӣ аз афзоиши маҳсулоти растанипарварӣ дар иқтисодиёти аграрии ҷумҳурӣ нобаробар аст, ки ин аз ноустувории он гувоҳӣ медиҳад (ҷадв. 2).

Ҷадвали 2 - Динамикаи истеҳсоли маҳсулоти кишоварзии вилояти Хатлон дар солҳои 2012-2018

Солҳо	Ҳаҷми маҳсулоти ки-шоварзӣ, млн, сомонӣ	Афзоиш дар қиёс бо соли 2012, %	Афзоиш дар қиёс бо соли пешина, %	аз ҷумла			
				растани-парварӣ	афзоиш дар қиёс бо соли пешина, %	Чорводорӣ	Афзоиш дар қиёс бо соли пешина, %
2012	9832,2	100,0	107,1	6663,3	110,2	3168,8	108,8
2013	10727,8	109,1	109,1	7280,1	109,2	3447,7	108,8
2014	11002,9	111,9	102,5	7466,7	102,5	3536,2	102,5
2015	11378,3	103,4	103,4	7721,5	103,4	3656,8	103,4
2016	11914,6	121,17	104,7	8085,4	104,7	3829,2	104,7
2017	12751,7	129,6	107,0	8621,9	106,6	4129,8	107,8
2018	13656,6	137,9	106,3	9225,4	107,0	4431,2	107,3

Манбаъ: Аз рӯи Омори солонаи вилояти Хатлон, 2019, с. 177 ҳисоб карда шудааст.

Ҳамин тариқ, сарфи назар аз афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ эҳтимолият ва хавфҳои, хатарҳои номуътадилӣ ва рушди ноустувор дар соҳа мавҷуданд. Таҳлил нишон медиҳад, ки коэффитсиенти суръати афзоиш аз 0,3 баландтар аст, яъне тағирёбии хеле калон ба назар мерасад.

Гуфтан мумкин аст, ки афзоиши ҳаҷми маҳсулоти кишоварзӣ аз ҳисоби омилҳои сермаҳсул сурат мегирад. Афзоиши нишондиҳандаҳои ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ дар 1 га майдонҳои кишт ва коргарони миёнасолони соҳаи кишоварзӣ дар ин хусус шаҳодат медиҳанд.

Афзоиши маҳсулоти кишоварзӣ дар хоҷагиҳои вилояти Хатлон аз таъсири як қатор омилҳо, пеш аз ҳама истифодаи самараноки замин, баландбардории ҳосилноки меҳнат, истифодаи захираҳои об ва дигар омилҳо вобаста аст (ҷадв. 3).

Ҷадвали 3 - Таҳарруки нишондиҳандаҳои асосии самаранокии соҳаи кишоварзии вилояти Хатлон

Нишондиҳандаҳо	Солҳо							Соли 2018 нисбат ба соли 2012, %
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба 1 га киштзор, 1000 сомонӣ	22,7	24,8	27,1	28,0	28,9	30,8	33,1	145,8
Шумораи машғули қор дар соҳаи кишоварзӣ, 1000 нафар	252,7	255,4	252,1	254,2	249,3	289,5	301,3	119,2
Ҳаҷми маҳсулот ба як коргари миёнасолони-на, 1000 сомонӣ	38,9	42,0	43,69	44,7	47,8	44,0	45,0	115,7

Манбаъ: Аз рӯи Омори солонаи вилояти Хатлон, 2019 с. 76-79 ҳисоб карда шудааст.

Аз маълумотҳои ҷадвали 3 чунин хулоса кардан мумкин аст: 1) Ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ ба ҳисоби 1 га киштзор соли 2018 нисбати соли 2012 45,8% зиёд шудааст. Ин зиёдшавӣ асосан аз ҳисоби тағирёфтани нархи фурӯши маҳсулоти кишоварзӣ ва зиёд шудани ҳаҷми заминҳои обёришаванда дар вилоят таъмин карда шудааст. 2) Шумораи миёнасолони кормандони соҳаи кишоварзӣ соли 2018 ба 301,2 ҳазор нафар расидааст, ки ин нисбати соли 2012 48,6 ҳазор нафар зиёд аст. Сабаби асоси чунин ҳолати зиёдшавӣ миқдори хоҷагиҳои деҳқонӣ ва ҷалби аъзоёни оилаҳо ба хоҷагиҳои деҳқонӣ, баланд шудани ҳосилноки меҳнат аст. Ҳаҷми зиёд шудани маҳсулотҳои кишоварзӣ аз маълумотҳои ҷадвали 4 дидан мумкин аст.

Дар бораи афзоиши маҳсулоти кишоварзӣ таҳарруки истеҳсоли намудҳои асосии маҳсулоти растанипарварӣ дар вилояти Хатлон ба шакли натуралӣ тасаввуроти бештареро медиҳад.

**Чадвали 4 - Таҳарруки истеҳсоли намудҳои асосии маҳсулоти растанипарварӣ
Дар хоҷагиҳои вилояти Хатлон дар солҳои 2012-2018 (ҳазор тонна)**

Номгӯи маҳсулот	Солҳо							Соли 2018 нисбати соли 2012
	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Ғалладона	798,4	878,3	828,7	839,3	870,3	903,1	822,5	103,0
Пахта	282,5	275,2	262,8	188,3	193,0	259,3	178,7	63
Сабзавот	669,5	772,8	846,1	903,9	954,4	1021,2	1198,3	178,9
Картошка	253,3	284,6	227,0	241,9	245,4	168,7	216,5	85,4
Полизӣ	368,4	397,8	422,9	440,4	463,1	482,4	512,4	139,1
Мева	116,1	125,8	135,0	148,2	158,9	173,9	188,5	162,3
Ангур	78,1	83,0	87,3	96,7	99,9	101,4	104,5	133,8

Манбаъ: Маълумоти оморӣ минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2019, саҳ.165-172.

Аз маълумотҳои чадвали 4 чунин хулоса кардан мумкин аст, ки 1) Дар давраи таҳқиқшаванда бо истисноии истеҳсоли пахта дар дигар намудҳои маҳсулотҳои соҳаи растанипарварӣ тамоюли зиёдшави ба назар мерасад. 2) Зиёдшави устувори ҳаҷми натурави маҳсулотҳо дар соҳаи сабзавотпарварӣ, полезиҳо, боғу тоқпарварӣ таъмин карда шудааст, аммо дар соҳаи ғалладонагиҳо, пахтапарварӣ, картошкапарварӣ бо сабаби кам шудани ҳосилноки аз як гектар ва кам кардани майдони кишти ин зироатҳо нисбат ба солҳои гузашта ба амал омадааст. Бинобар ин ба хоҷагидорон зарур аст, ки аз натиҷаҳои инноватсионии бештар истифода намоянд, махсусан риояи меъёри обмонӣ, истифодаи нуриҳои минералӣ ва органикӣ таъмин карда шавад. Ҳамзамон бояд ёдовар шуд, ки истеҳсоли гӯшт бо вазни зинда дар хоҷагиҳои вилоят ба 148,1 ҳазор тонна расонида шудааст, ки ин нисбат ба соли 2012 77,9% ва истеҳсоли шир 35,1% зиёд аст.

Натиҷаи таҳлили таркиби соҳавӣ нишон медиҳад, ки дар вилояти Хатлон 63 фоизи ғалладона, 49 фоизи пахта, 56,5 фоизи сабзавот, 80 фоизи полезии ҷумҳурӣ истеҳсол карда мешавад (чадвали 5).

Чадвали 5 -Истеҳсоли намудҳои асосии маҳсулоти растанипарварӣ дар минтақаҳои ҷумҳурӣ дар соли 2018 (ҳазор тонна)

Номгӯи маҳсулот	Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамагӣ	аз он ҷумла			
		НТҶ	Сӯғд	Хатлон	ВМБК
Ғалладона	1296,2	191,6	272,4	822,5	9,6
Пахта	360,3	11,3	110,3	178,7	-
Картошка	964,6	296,6	415,9	216,5	35,5
Сабзавот	2119,4	391,8	517,8	1198,3	11,4
Полезӣ	641,8	15,5	113,8	512,4	0,08
Мева	447,9	99,9	139,3	188,4	20,2
Ангур	241,9	76,0	61,3	104,5	-

Манбаъ: Маълумоти оморӣ минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2019, с. 200-211.

Ҳаминтавр дар вилояти Хатлон бештар аз 56 фоизи гӯшти чорво ва паранда (дар вазни зинда), қариб 50 фоизи истеҳсоли шир, 67,4 фоизи пашм дар ҷумҳурӣ истеҳсолшавандаро истеҳсол мекунад.

Дар вилояти Хатлон корхонаҳои калони агросаноатӣ мутамарказонида шудаанд. Иқтидори захираҳои табиӣ, шароити иқлим, мавқеи географӣ, соҳиҳои демографии аҳоли, барои рушди устувори истеҳсолоти кишоварзӣ дар минтақа шароити мусоид фароҳам меоранд. Бо вучуди ин, воқеияти ҳозираи иқтисодӣ, ки бо он корхонаҳои кишоварзии Тоҷикистон, аз ҷумла вилояти Хатлон дучор мегарданд, ҷустуҷӯи роҳҳои нави татбиқи стратегияи рушди устувори соҳаи аграрии минтақаро талаб мекунад.

Дар вилояти Хатлон ба омӯзиши сохтори соҳавии хоҷагӣ, ки маҷмӯи гурӯҳҳои сифатан яхелаи воҳидҳои хоҷагидориро бо шароитҳои махсуси мушобеҳи истеҳсолот дар низомии тақсимоти меҳнат, ки дар ҷараёни такрористеҳсоли нақши хоссаро мебозанд, таваккуф менамоем. Дар соҳаи кишоварзӣ, пеш аз ҳама, ду соҳаро ҷудо мекунам: растанипарварӣ ва чорводорӣ, ки 99 фоизи маҳсулотро истеҳсол мекунад.

Таносуби байни растанипарварӣ ва чорводорӣ дар мамлакатҳои гуногуни олам тағйир меёбад. Дар мамлакатҳои мутараққии саноатӣ чорводорӣ нисбати растанипарварӣ бартарият дорад. Чунончи, дар Шветсия ва Финляндия 80 фоизи маҳсулоти умумии

кишоварзӣ ба чорводорӣ рост меояд. Дар Фаронса ин ҳисса камтар аст, қариб 60% ва дар мамлакатҳое, ки барои чорводорӣ шароити нокифояи мусоиди табиӣ доранд, растанипарварӣ нисбати чорводорӣ бартарии калон дорад. Умуман, таносуби байни соҳаи растанипарварӣ ва чорводорӣ бештар ба омилҳои зерин вобастааст:

- сатҳи саноатсозии истеҳсолоти аграрии мамлакат ва минтақаҳои он;
- шароитҳои табиӣ (чорводорӣ чарогоҳӣ дар минтақаҳои хушки биёбонӣ ва нимбиёбонӣ рушд ёфтааст);
- вижаҳои этники ва динии мамлақати муайян (масалан, дини мӯбини Ислом истеъмоли гӯшти ҳук, ҳиндуия гӯшти говро манъ мекунад).

Бояд ёдовар шуд, ки таҳқиқоти сохтори соҳавӣ барои аз ҷиҳати илми асоснок кардани рушди соҳаҳо ва ҷойгиркуни онҳо аҳамияти илмӣ ва амали дорад. Ҳамзамон таҳлилҳои нишон медиҳад, ки ислоҳоти соҳаи аграрии вилоят ба пешрафтҳо ва таносубҳои сохтории соҳавии мувофиқ мусоидат мекунад. Дар давраи солҳои 2012-2018 дар сохтори ҳаҷми маҳсулоти умумӣ вазни ҳоси ғалладонаҳо аз 14,5 то 14,9 ё 0,4 банди фоиз зиёд шудааст. Дар давраи таҳлилшаванда вазни ҳоси истеҳсоли пахта аз 28,5 то 19,2 % кам шуд. Ҳаҷми пешрафтҳои сохторӣ (-64,1%)-ро ташкил дод.

Ҷадвали 6 -Сохтори соҳавии соҳаи кишоварзии вилояти Хатлон дар солҳои 2012-2018 (дар % ба натиҷа дар нархҳои муқоисашаванда с. 2012)

Маҳсулот	2012	2018	Массаи пешрафт-ҳои сохторӣ	Индекси пешрафт-ҳои сохторӣ
Ҳамагӣ	100,0	100,0	100,0	100,0
Ғалладонаҳо	14,5	14,9	0,4	2,75
Пахта	28,5	19,2	-9,3	-64,1
Сабзавот	3,0	3,7	0,7	23,3
Картошка	3,13	2,4	-0,73	-23,3
Полезӣ	1,13	1,7	0,57	50,4
Мева	0,60	1,0	0,4	66,6
Ангур	0,33	0,8	0,47	142,4
Ҳамагӣ аз рӯи растанипарварӣ	51,19	43,7	7,49	-14,63
Гӯшти чорво ва паранда (дар вазни зинда)	33,6	39,0	5,4	169,7
Шир	14,2	15,4	1,2	8,45
Тухм	0,31	0,9	0,59	190,3
Пашм	0,7	1,0	0,3	42,8
Ҳамагӣ аз рӯи чорводорӣ	48,81	56,3	7,49	15,3
∑(F1-F0)	-	-	7,49	-

Манбаъ: Ҳисобқунии муаллиф аз рӯи маводи ҳисоботи солонаи Раёсати кишоварзии вилояти Хатлон дар солҳои 2013-2019.

Сатҳи баланди афзоиш дар индекси пешрафтҳои сохтории гӯшти чорво ва паранда (ба вазни зинда) (169,7), тухм (190,3), ангур (142,4) мушоҳида мегардад (ҷадвали 6). Соли 2018 дар иқтисодиёти кишоварзӣ вилояти Хатлон дар сохтори соҳавӣ таносуби ба фоидаи чорводорӣ -56,3% ташкил додааст. Ҳамин тариқ, таносубҳо чорводорӣ ба тағйирот дучор гардид. Аҳамияти индекси пешрафти сохторӣ дар соҳаи растанипарварӣ аз он шаҳодат медиҳад, ки дар соли 2018 камшавии ҳисса (-14,63) = (-43,7-51,19)/(51,19*100)-ро нисбати соли 2012 ташкил намуд, ҳол он ки ҳиссаи соҳаи чорводорӣ ба 15,3%/(56,3-48,81)/56,3*100) афзуд, ки ин аз зиёдшавии истеҳсоли маҳсулоти чорводорӣ нишон медиҳад.

Коэффитсиенти ҳаттии пешрафтҳои «мутлак»-и сохторӣ ($a = \sum(F1-F0)/n$), афзоиши «мутлак»-и ҳиссаи қисмҳои алоҳидаи том дар давраи ҳисоботи дар қиёс боёси андозаи миёнаи дуршавии вазнҳои ҳосро дар соҳаҳои алоҳидаи кишоварзӣ тавсиф менамояд. Ҳисоббарориҳо нишон медиҳад, ки $a = \sum(F1-F0)/n$ (7,49/11) 0,68 фоизро ташкил дод.

Бузургии коэффитсиент ҳар қадар калон бошад, вазнҳои ҳоси қисмҳои алоҳида ҳамон қадар аз ҳамдигар дур мешаванд, ҳамон қадар пешрафтҳои «мутлак»-и сохторӣ пурзӯр мегарданд. Аммо бузургии коэффитсиент аз як камтар аст, ки аз камҳаракатии сохтори соҳавӣ шаҳодат медиҳад. Пешрафтҳо дар истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ, оқибати

тағйирёбии вазъи бозор, рушди соҳаҳои кишоварзии вилоят ва тағйирёбии нақши категорияҳои алоҳидаи хоҷагиҳо мебошад.

Дар натиҷаи ислоҳоти аграри дар вилояти Хатлон миқдори хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) аз 39491 адади соли 2012 то ба 60212 адад дар соли 2018 расидааст. Илова бар ин, бояд қайд кард, ки ҳуқуқи моликияти аҳолии деҳот ба объектҳои хусусияти истеъмолидошта (қитъаҳои наздиҳавлигӣ, хоҷагиҳои боғу тоқпарварӣ ва ғайра) ҳоло яке аз институтҳои асосии ҳуқуқӣ гаштааст. Дар замони муосир маҳдудиятҳои ҳуқуқи моликияти шахсӣ барои қонунгузори ватанӣ аз байн рафтаанд.

Ҳуқуқ ба моликияти шахсӣ яке аз намудҳои гуногуни категорияи васеи ҳуқуқи моликияти шаҳрвандони ҷумҳурӣ, хусусан хоҷагиҳои хонаводагӣ дар деҳоти Тоҷикистон гаштааст. Ҳоло дилхоҳ шаҳрванди ҷумҳурӣ, чун молик ба истифодаи молумулки худ, қитъаи наздиҳавлигӣ, замин барои фаъолияти соҳибкорӣ ҳуқуқ дорад. Ҳамин тариқ, манъи гирифтани даромад аз молумулки худ аз байн рафт. Бинобар ин, аз рӯи ҳисобҳои мо ҳоло хоҷагиҳои хонаводагӣ бештар аз 80 фоизи маҳсулоти асосии кишоварзиро истеҳсол мекунанд.

Таҳлил нишон медиҳад, ки истеҳсоли мева ва ангур дар хоҷагиҳои аҳоли ва хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) дар давраи солҳои 2012-2018 мувофиқан ба 16,4% ва 25,5% афзуд. Истеҳсоли гӯшт, шир, тухм низ дар хоҷагиҳои аҳоли нисбатан афзоиш ёфтааст. Дар давраи таҳлилшаванда истеҳсоли гӯшт дар хоҷагиҳои аҳоли аз 77446 тонна то 131045 тонна ё қариб 70% ва истеҳсоли шир дар ин сектори иқтисодиёти кишоварзӣ аз 345515 то 449372 тонна ё 30% зиёд шуд. Ҳамин тариқ, хоҷагиҳои аҳоли истеҳсолкунандагони маҳсулоти асосии озуқаворӣ ва намояндаи фаъоли бозори озуқавори маҳаллии дар ҷумҳурӣ ба ҳисоб меравад.

Субъекти дигари фаъоли хоҷагидори кишоварзӣ дар вилояти Хатлон хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ) ҳисоб меёбанд. Онҳо дар соли 2018 нисбат ба соли 2012 қариб тамоми намудҳои маҳсулоти кишоварзиро бештар истеҳсол кардаанд. Истеҳсоли маҳсулоти ғалладона дар давраи таҳлилшаванда аз 383,9 то 518,3 ҳазор тонна расида, афзоиш 34,9 фоизро ташкил медиҳад. Истеҳсоли картошка 8,3%, сабзавот 2,2 маротиба, истеҳсоли полизӣ- 66,9%, истеҳсоли гӯшт 51,2% истеҳсоли шир 23,5% истеҳсоли тухм 34,4%, истеҳсоли пашм 42,2% зиёд таъмин карда шудааст. Тамоюли афзоиши ҳаҷми истеҳсоли маҳсулоти асосии кишоварзӣ аз баландшавии сатҳи манфиатдории хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ), татбиқи манфиатҳои истеъмолкунандагон гувоҳӣ медиҳад. Барои тасдиқи ин фикр ба таҳлили сохторӣ истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ аз рӯи шаклҳои хоҷагидорӣ рӯ меорем (ҷадв. 7).

Ҷадвали 7 - Сохтори истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ аз рӯи шаклҳои хоҷагидорӣ вилояти Хатлон дар солҳои 2012-2018 (ба ҳисоби %)

Маҳсулот	Соли 2012				Соли 2018			
	Дар ҳамаи категорияҳои хоҷагиҳо	Аз он ҷумла			Дар ҳамаи категорияҳои хоҷагиҳо	Аз он ҷумла		
		Корхонаҳои кишоварзӣ	Хоҷагиҳои аҳоли	Хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ)		Корхонаҳои кишоварзӣ	Хоҷагиҳои аҳоли	Хоҷагиҳои деҳқонӣ (фермерӣ)
Маҳсулотҳои асосии растанипарварӣ								
Ғалладона	100,0	8,31	43,6	48,1	100,0	7,21	35,4	57,38
Пахта	100,0	16,67	-	83,32	100,0	13,4	-	86,6
Картошка	100,0	4,36	71,8	23,8	100,0	3,83	56,2	39,9
Сабзавот	100,0	4,06	63,7	32,2	100,0	3,6	47,8	48,6
Полезӣ	100,0	4,45	37,0	58,5	100,0	3,44	25,9	70,5
Мева	10,0	3,99	77,8	18,2	100,0	2,83	60,5	36,63
Ангур	100,0	1,64	76,2	22,1	100,0	0,73	73,8	25,40
Намудҳои асосии маҳсулоти чорводорӣ								
Гӯшти чорво ва паранда	100,0	2,7	93,1	4,18	100,0	1,06	95,1	2,36
Шир	100,0	0,83	95,8	3,4	100,0	0,65	96,1	3,24
Тухм	100,0	6,4	90,4	3,22	100,0	3,9	93,0	3,0
Пашм	100,0	7,12	82,0	10,9	100,0	8,0	80,9	13,06

Манбаъ: Маълумоти оморӣ. Минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳисобҳои муаллиф – 2019 саҳ. 180-191.

Чи тавре ки аз маълумоти чадвали 7 маълум аст, вазни хоси истеҳсоли ғалладона дар хочагиҳои деҳқонӣ аз 48,1% соли 2012 то ба 57,38% дар соли 2018 афзоиш ёфтаст, истеҳсоли картошка аз 23,8 то 39,9 %, истеҳсоли сабзавот аз 32,2 то 48,6%, полезӣ аз 58,5 то 70,5%, ангур аз 22,1 то 25,4%, зиёд шуда, ҳиссаи истеҳсоли пахта, мева аз 18,2 то 16,63% нисбатан кам шудааст. Нисбати истеҳсоли маҳсулоти чорводорӣ гуфтан мумкин аст, ки хочагиҳои деҳқонӣ нисбат ба хочагиҳои пешқадами давлатҳои тараққикарда 25-30 маротиба қафо мондаанд. Иштироки корхонаҳои кишоварзӣ дар истеҳсоли маҳсулоти хочагии кишлоқ кам гаштааст. Сабаби асосии он зиёд шудани миқдори хочагиҳои деҳқонӣ ва ҳаҷми замини дар ихтиёри онҳо буда мебошад. Ҳаминтавр натиҷаи таҳлил нишон медиҳад, ки дар ҳаҷми истеҳсоли маҳсулот дар корхонаҳои кишоварзӣ соли 2018 нисбати соли 2012 кам шудааст. (ниг. ба чадв. 8).

Чадвали 8 - Ҳаҷми пешрафтҳои сохторӣ дар истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ аз рӯи шаклҳои хочагидорӣ дар соли 2018 дар муқоиса нисбат ба соли 2012 (бо %)

Маҳсулот	Корхонаҳои кишоварзӣ	Ҳочагиҳои аҳоли	Ҳочагиҳои деҳқонӣ
Ғалладона	-1,02	-8,2	9,08
Пахта	-3,3	-	3,3
Картошка	-0,53	-16,6	16,1
Сабзавот	-0,46	-11,1	16,4
Полезӣ	-1,01	-11,1	12,0
Мева	-1,16	-17,3	18,4
Ангур	-0,91	-2,4	3,3
Гӯшти чорво ва паранда	-1,64	2,0	-1,82
Шир	-0,18	0,3	-0,16
Тухм	-2,5	2,6	-0,2
Пашм	0,8	-1,1	2,16

Манбаъ: Аз рӯи Маҷмӯи оморӣ Минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2019, сах. 180-191 ҳисоб карда шудааст.

Чи тавре аз рақамҳои чадвали 8 дида мешавад дар хочагиҳои шахсии аҳоли соли 2018 нисбати соли 2012 истеҳсоли гӯшти чорво ва паранда, шир, тухм афзоиши таъмин карда шудааст, аммо дар дигар намуди маҳсулот тамоюли пастшави истеҳсолот ба назар мерасад. Ҳамин тариқ, вазни хоси истеҳсоли тамоми намудҳои маҳсулоти кишоварзӣ дар корхонаҳои кишоварзӣ бошад. (ба истиснои истеҳсоли пашм 0,8 т. афзоиш) паст шудааст.

Чадвали 9 - Индекси Тағиротҳои сохторӣ дар истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ аз рӯи шаклҳои хочагидорӣ дар с. 2018 нисбат ба с. 2012 (дар %)

Маҳсулот	Корхонаҳои кишоварзӣ	Ҳочагиҳои аҳоли	Ҳочагиҳои деҳқонӣ
Ғалладона	-12,3	-18,8	18,8
Пахта	-19,8	-	3,96
Картошка	-12,1	-23,1	67,6
Сабзавот	-11,3	-24,9	50,9
Полезӣ	-22,7	-30,0	20,5
Мева	-29,1	-22,2	101,1
Ангур	-55,5	-3,15	14,9
Гӯшти чорво ва паранда	-60,7	2,14	-43,5
Шир	-21,7	0,3	-4,7
Тухм	-39,0	2,87	-6,21
Пашм	11,2	-1,34	19,8

Манбаъ: Аз рӯи Маҷмӯи оморӣ минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон – 2019, сах. 180-191 ҳисоб карда шуд.

Чи тавре ки аз рақамҳои чадвали 9 дида мешавад, индекси пешрафтҳои сохторӣ дар истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ аз рӯи шаклҳои хочагидорӣ, аз ҷумла хочагиҳои деҳқонӣ дар соли 2018 дар муқоиса ба соли 2012 хеле баланд аст. Маҷмӯи индексҳои мусбии пешрафтҳои сохторӣ дар ин хочагиҳо 243,15 фоиз, дар хочагиҳои аҳоли бошад -5,31 % ва дар корхонаҳои кишоварзӣ 11,2% ташкил медиҳад. Пас, суръати пешрафтҳои хочагиҳои деҳқонӣ дар сохтори шаклҳои хочагидорӣ хеле баланд аст. Ҳамин тариқ, дар соҳаҳои кишоварзии вилояти Хатлон

афзоиши баръало дар фаъолияти хоҷагиҳои деҳқонӣ мушоҳида мегардад. Он бо татбиқи механизмҳои дастгирии давлатии рушди кишоварзӣ, ки тавассути дастгирии хоҷагиҳои деҳқонӣ амалӣ мегардад, алоқаманд аст. Дастгирии давлатӣ дар марҳилаи ҳозираи рушти соҳаи кишоварзӣ ва татбиқи равандҳои инноватсионӣ яке аз омилҳои муҳими таъмини рушди устувори соҳаҳои кишоварзӣ ба ҳисоб меравад.

АДАБИЁТ

1. Омори солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019.
2. Омори солонаи вилояти Хатлон. – Бохтар, 2019.
3. Минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 2019.
4. Ҳисоботи солонаи Раёсати кишоварзи вилояти Хатлон. – Бохтар, 2019.
5. стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи то соли 2030. – С. 12-13.

АННОТАТСИЯ

ТАҲЛИЛИ ВАЗЪИ РУШДИ СОҲАИ КИШОВАРЗӢ, ТАӢЙИРОТИ СОҲАВИИ ОН ВА СОҲТОРИ ХОҶАГИДОРӢ

Дар ин мақола муаллиф вазъи рушди соҳаи кишоварзии ҷумҳурӣ, хусусан вилояти Хатлонро таҳлилу таҳқиқ намуда, тағйироти дар ин соҳа ба амаломадаро баррасӣ кардааст. Ба андешаи муаллиф дар соҳаи истеҳсолоти кишоварзии ҳамаи минтақаҳои ҷумҳурӣ тамоюли рушд ба назар мерасад. Бо вучуди ин, дар истеҳсоли маҳсулоти кишоварзии вилояти Хатлон хатарҳои номуътадилӣ ва рушди ноустувор ба назар мерасанд. Чунончи, ҳиссаи истеҳсоли маҳсулоти растанипарварӣ дар соҳтори ҳаҷми умумии истеҳсоли маҳсулоти кишоварзӣ дар соли 2018 67 фоизро ташкил дода, массаи пешрафтҳои соҳтории истеҳсоли маҳсулоти чорводорӣ кам шудааст.

Соҳаҳои кишоварзии вилояти Хатлон, хусусан хоҷагиҳои деҳқонӣ ба дастгирии давлатӣ ниёзманданд, зеро дастгирии давлатӣ яке аз омилҳои муҳимми суръатдиҳӣ ба пешрафти соҳторӣ дар кишоварзӣ мебошад.

АННОТАЦИЯ

АНАЛИЗ СОСТОЯНИЯ РАЗВИТИЯ СФЕРЫ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА, ЕГО ОТРАСЛЕВЫХ ИЗМЕНЕНИЙ И СТРУКТУР ХОЗЯЙСТВОВАНИЯ

В данной статье автор, подвергая анализу и исследованию состояния развития сферы сельского хозяйства республики, особенно Хатлонской области, рассматривает изменения, возникшие в этой отрасли. На взгляд автора, в сфере сельскохозяйственного производства всех регионов республики наблюдается тенденция развития. Несмотря на это, в производстве сельхозпродуктов Хатлонской области наблюдается нестабильность и неустойчивое развитие. Так, доля производства продукции растениеводства в структуре общего объема производства сельхозпродуктов в 2018 году составляла 67%, уменьшилась масса структурных сдвигов в производстве продукции животноводства.

Сельскохозяйственные отрасли Хатлонской области, особенно деҳқонские (фермерские) хозяйства нуждаются в государственной поддержке, так как государственная поддержка является одним из важных факторов развития в сфере сельского хозяйства.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, растениеводства, животноводство, сельскохозяйственное производство, продукция животноводства, мясо птицы, динамика, картофель, молоко, овощи.

ANNOTATION

ANALYSIS OF THE STATE OF DEVELOPMENT OF THE SELB ECONOMY, ITS SECTORAL CHANGES AND BUSINESS STRUCTURES

In this article, the author analyzes and studies the state of development of agriculture in the Republic, especially in the Khatlon region, and examines the changes that have occurred in this industry. In the author's opinion, there is a trend of development in the sphere of agricultural production in all regions of the Republic. Despite this, there is instability and unstable development in the production of agricultural products in the Khatlon region. Thus, the share of crop production

in the structure of total agricultural production in 2018 was 67%, and the mass of structural changes in the production of livestock products decreased.

Agricultural sectors of the Khatlon region, especially dehkan (farm) farms, need state support, as state support is one of the important factors of development in the field of agriculture.

Key words: *food security, crop production, animal husbandry, agricultural production, animal products, poultry, dynamics, potatoes, milk, vegetables.*